

DR. BOLGÁR JUDIT–DR. SZTERNÁK GYÖRGY

A VÁLSÁGREAGÁLÓ MŰVELETEK VÉGREHAJTÁSÁRA TÖRTÉNŐ FELKÉSZÍTÉS

Az utóbbi időben, a mértékadó szakirodalomban gyakran olvashatunk *a hadügyi forradalomról* vagy *a hadügyi forradalmáról*. A tanulmány címében jelzett probléma vizsgálata okán, a szükséges mértékben, célszerűnek látszik elemezni a szakembereknek a hadügyi forradalmával kapcsolatos megállapításait.¹ A hadügyi forradalom eredményei, a lehetőségekhez mérten, megkövetelik a modernizációt a Szövetségben lévő országok fegyveres erőiben. Ez magában foglalja a legmodernebb információs rendszerek használatát annak érdekében, hogy növelni lehessen az együttműködő erők hatékonyságát a válságreagáló műveletekben is. Továbbá szükségessé vált a katonai műveletekkel összefüggő elmélet folyamatos korszerűsítése és a stratégiák felülvizsgálata.

A fegyveres erővel összefüggő stratégiai kérdéseket jellegükénél fogva nem lehet a napi politika szintjén és pártérdekek mentén elemezni és ezekhez igazodó döntéseket hozni. A stratégia nem azonos a jövő felmagasztalásával vagy a kellenél súlyosabb bemutatásával, mert ez a vizsgálati módszer nem ad választ a kérdéseinkre. Más kutatási módszerre van szükség a fegyveres erővel összefüggő tudományos igényű válaszok, tervek, stratégiák megfogalmazásához. Mielőtt ennek vizsgálatát elkezdjük, vizsgáljuk meg a társadalmi fejlődés lehetőségét és ennek hatását a fegyveres erőre.

Néhány évvel ezelőtt Richard Florida² a fejlődésről és a stratégiai jellegű kutatásokról könyvet jelentetett meg. A szerző megállapításai jól hasznosíthatók a fegyveres erőre vonatkozó stratégiák kialakításakor. Napjainkban már szinte bizonyosra vehető, hogy a jövőben egy ország fejlődési képességének a mutatója nem az egy főre jutó gazdasági növekedés lesz, hanem a társadalom megújulási, újat alkotó képessége, a globális és a kontinentális rendszerekbe való politikai, gazdasági, védelmi beépülés lehetőségének a megléte, az információs- és tudásalapú társadalom kiépítésének gyorsasága, valamint az ország

¹ A fegyveres küzdelem elméletében és gyakorlatában végbement változásokat nevezi a szakirodalom a hadügyi forradalmának. Más megfogalmazásban, hadügyi forradalmáról akkor lehet beszélni, ha annak egészében és minden alapvető elemében gyökeres, új minőséget képviselő változás bontakozik ki. A tudományos-technikai forradalom egyidejűleg oka és sajátos mozgató ereje is a hadügyi forradalomnak. Hadtudományi Lexikon. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 480–481. o.

² Florida, Richard: *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York, 2002.

intézményeinek ezt elősegítő rugalmassága. Más szóval, az ország gazdasági növekedésének az alapja az újat alkotó képesség (kreativitás) megléte és annak alkalmazása. Az ország gazdasága hagyományos ágazatain belül a jövőben egyre fontosabb lesz az újat teremtő, újat előállító szektor vagy szolgáltatás. Az újat alkotni képes ágazat jelenléte az egyik legfontosabb mutatója a régió (térség, kistérség) gazdasági fejlődésének. Ezekbe a térségekbe a szakembereket nem az anyagi lehetőségek vonzzák leginkább, sokkal fontosabb számukra a türelmes, megértő és tehetségpártoló közeg — állítja Richard Florida.

Ha elfogadjuk a szerzőnek ezt a véleményét, akkor ez a megállapítás nagyon kis módosítással a védelmi szektorra is igaz. A fegyveres erő állományában is szükség van az alkotó, az új módszereket kereső katonákra, különösen azok körében, akik az állomány kiképzésével, felkészítésével, képzésével foglalkoznak. A fegyveres erő képességeinek kialakítása, fejlesztése nem képzelhető el alkotóképességgel, teremtőképességgel rendelkező állomány nélkül. Ugyanakkor nem hanyagolható el az sem, hogy az ilyen képességgel rendelkező állományt elfogadják a fegyveres erő intézményeiben, tanintézeteiben, a csapatoknál és a bázisokon dolgozó kollégák, parancsnokok. Ennek érdekében széles körűvé kell tenni a teljesítmény tiszteletét, legalább úgy kell értékelni, mintha azt mi magunk értük volna el.

Az egyformaság, a színlelt alkalmazkodás visszafogja az alkotó, újat létrehozó, új módszerek alkalmazására való képesség általánossá válását. Ha ez a képesség nem okoz szabálytalanságot, nem sérti a katonai előírásokat, akkor hagyni kell kibontakozni, merni kell a parancsnokoknak kockázatot is vállalni. A tehetséges, jó ötleteket nem szabad hatalmi szóval elvetni, hagyni kell a képzési, kiképzési, felkészítési siker megvalósulását.

Természetesen a fegyveres erő katonáinak egy része nem tagja, sohasem lesz tagja az újat alkotó, újat teremtő, új módszereket kutató állománynak. A parancsnokoknak, vezetőknek ezek felé nem engedményeket kell tenni, hanem magas követelménytámasztás mellett, normális, tisztos megélhetést biztosító szolgálati körülményeket kell teremteni. Véleményünk szerint ez koránt sem csupán pénzügyi kérdés, hanem szemléletváltás és szabályozás. Továbbá korszerű előmeneteli rendszerre van szükség, amelynek bevezetésére, „beállítására” elegendő időt biztosítunk. Mindemellett a „kiválasztottak” részére megteremtjük az előremozgás lehetőségét (lakás, munkahely, iskola stb.) is.

A fegyveres erő jövőjével kapcsolatban fontos kérdés lehet az, hogy az újat alkotó, új módszereket alkalmazó, korszerű rész mekkora hányada lesz az egésznek? Ez a hányad milyen hatékonysággal és milyen gyorsan képes kiváltani az elmaradott, korszerűtlen területet és feladatokat? A korszerűtlen, nehézkesen működő részre nem célszerű anyagi forrásokat áldozni, az ezt működtető állománynak biztosítani kell a tisztességes kiválás lehetőségét. Ez

kemény és keserves döntés valamennyi vezető és parancsnok részéről, de a másik rész fejlődése, a fegyveres erő jövője szempontjából minél előbb meg kell hozni. Ehhez a döntéshez ugyanakkor társadalmi összefogásra is szükség van. Ez a megállapítás nem csak a szervezetre, a technikai eszközökre és a módszerekre vonatkozik, hanem a személyi állományra is. A szakmai szempontok alapján meghozott döntést a fegyelmezett katonák többsége elfogadja, hiszen valamennyien érdekeltek a képességalapú fegyveres erő kialakításában.

A szerző eredményeire hivatkozva, igazi fejlődésre csak akkor van esélye a fegyveres erőnek, ha a szervezeti, technikai korszerűsödés mellett az állomány minőségi változása is kimutatható. Az újat alkotó, új módszereket alkalmazó, a hadtudomány eredményeit felhasználni tudó állományt nem gátolhatja az elmaradott intézmény, szervezet nem korszerű vezetési, parancsnoki szelleme. A valós teljesítményt, a sikert az elismerésnek, a megbecsülésnek kell követnie. Más szóval, a nemzetközileg is elismert eredményekhez jól működő szervezetre, egymásban megbízó parancsnokokra és katonákra van elsősorban szükség, amelyek, és akik a feladat végrehajtásához megfelelő felszereléssel rendelkeznek.³

Az említett állapot kialakulását, Hankiss Elemér eredményeit felhasználva, véleményünk szerint a fegyveres erőben a következő tényezők zavarják: *Először*; komoly szakadék van a központi (parancsnoki) szervek és a csapatok között. A szakemberek ezt nagyon veszélyesnek ítélik meg, mert ez lehet a legnagyobb gátja a fegyveres erő fejlődésének. *Másodszor*; a személyi állomány nagyobb hányada „rosszkedvű”, gondokkal terhelt, idegi és fiziológiai problémákkal küzd. *Harmadszor*; a szervezetek és az állomány folyamatos átrendeződése miatt nagy és kíméletlen verseny alakult ki. Nincs meg a vezetéshez szükséges összeszokottság a szervezeteken, törzseken belül. Sőt, a munkahelyekért, a beosztásért, a megélhetésért állandó harc, nem versengés figyelhető meg napjainkban. Ez a körülmény nem alkalmas az alkotó, újat teremtő munkára. *Negyedszer*; az állománynak több mint a fele igazságtalannak érzi a javak elosztását, azt a megkülönböztetést, ami a külföldi és a hazai szolgálat elismerésében van. *Ötödször*; a folyamatos szervezeti és állomány változás következtében nem alakulhat ki a fegyveres erő alegységeinek, egységeinek „szellemisége”, vagy ami korábban kialakult, leépül, elvész.

Véleményünk szerint a legjobb terveket készíthetjük el a képességalapú fegyveres erő kialakítására, ám az csak akkor teljesíthető eredményesen, ha a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet fordítunk a felsorolt zavaró tényezők (problémák) kiküszöbölésére, megoldására, az ellentétek megszüntetésére. Ez csak úgy valósulhat meg, ha teljes mélységig feltárjuk a zavaró tényezők ok-okozati összefüggését. Ezek után vizsgáljuk meg a felkészítés lehetőségeit.

³ Hankiss Elemér: Az emberi tényező. Népszabadság, 2005. január 22.

A fegyveres küzdelemmel kapcsolatos változások három fő csoportra oszthatók: *Először*; a korszerű, katonai jellegű technológiák egyedi és összetett alkalmazása a fegyveres küzdelem különböző formáiban. *Másodszor*; a fegyveres küzdelem törvényeiben, elveiben, a stratégiákban, doktrínákban és a műveleti elgondolásokban történt változások, ezek megjelenése a gyakorlatban. *Harmadszor*; a hadtudományban bekövetkezett fejlődés, az új technológiák és technikák hatása a katonai szervezetekre, a katonák felkészítésére és kiképzésére.

A válságreakáló műveletek elméletének vizsgálata szempontjából, a hadügy forradalmára vonatkozóan, további kutatást igényel a háborús és nem háborús műveletek törvényeinek, elveinek, belső tartalmának, a műveletek megvívása körülményeinek teljes körű feltárása. A nem háborús műveletek lehetséges céljának, ehhez kapcsolódóan a fegyveres erő feladatának pontos megfogalmazása, a korábbi tapasztalatok feldolgozása alapján.

Véleményünk szerint az évezred első éveiben kialakuló veszélyek, válságok és konfliktusok fajtáit, méreteit célszerű folyamatosan elemezni, mert kontinens biztonságát még mindig a változás és az esetenként előforduló bizonytalanság jellemzi. Erre azért is szükség van, mert a válságok kezelési módját — a fegyveres küzdelem formáit, fajtáit — tudományos igényű elemzés nélkül bonyolult valószínűsíteni. Jelenlegi ismereteink azt igazolják, hogy nincs két, azonos módon és formában végrehajtott válságkezelés. Így nagy valószínűséggel minden további válságreakáló műveletet széles körű elemző és értékelő munka fog megelőzni a siker érdekében.

A válságreakáló műveletek feladatai a Szövetség tagállamait új kihívások elé állították a '90-es évek elején. A politikai és katonai vezetők felismerték ezt a helyzetet, és megkezdődött a tapasztalatok feldolgozása. A fegyveres erő képességeinek kialakítását egyrészt a politikai döntések, másrészt a műveletek végrehajtása során megszerzett tapasztalatok befolyásolják.⁴

Ezeknek a tapasztalatoknak a hasznosságát senki sem vitatja, sőt a mértékadó szakirodalmak hangoztatják szükségességüket, az egyetemen minden előadáson ezeket emelik ki az előadók. Valamennyi törzsvezetési gyakorlat, ellenőrző feladat ezeknek a tapasztalatoknak az ismeretében kerül megtervezésre és levezetésre. Mind gyakoribb az a módszer, hogy a válságreakáló műveletekhez kapcsolható elméleti foglalkozásokat olyan előadók tartják, akik részt vettek valamilyen misszióban és gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek.

A tapasztalatok alapján a fegyveres erő felkészítése elméletének és gyakorlatának végrehajtásához két lehetőség tervezhető a Szövetség elleni agressziót

---

⁴ Kertész Péter: Megújított kiképzés az önkéntes haderőben. Előadás a Magyar Honvédség kiképzési konferenciáján, Várpalota, 2004. november.

végrehajtók vonatkozásában.⁵ *Először*, az állami szinten szervezett agressziók jól előkészítettek lesznek; a résztvevők jól felkészítettek, jól felszereltek és elszántak céljaik megvalósításában. Az ilyen jellegű agressziók megkövetelik a hosszú távú tervezés alkalmazását, a magas színvonalú felkészültséget és a folyamatos anyagi ráfordítások fenntartását, mert a Szövetség csak így lesz képes az agressziót sikerrel elhárítani. *Másodszor*, várhatóan egyre növekszik a nem állami szervezetek, a szélsőséges politikai, etnikai, vallási csoportok száma. A szervezett bűnözés, a terrorizmus „képviselői” továbbra is jelentősen különböznek egymástól létszámuk, felszereltségük és célkitűzéseik alapján. Ezek a csoportok, szervezetek a legkorszerűbb berendezésekkel, felszerelésekkel rendelkeznek, tevékenységük nehezen kiszámítható, felderíthető, így az ellenük való sikeres tevékenység speciális felkészítést igényel. Megjegyezzük, hogy a Szövetség ellen állami szinten szervezett és indított agresszióknak igen kicsi a valószínűsége napjainkban. A második lehetőség egyes esetekben most is fennáll, néhány eset bekövetkezése nagyon valószínű.

A felsorolt két lehetőség kizárja a formális megközelítéseket a fegyveres erő felkészítésében, a parancsnokok és a katonák részéről nagyobb szükség lesz az alkotóképesség és kezdeményező készség meglétére a válságreagáló műveletek végrehajtásakor. Ezt a képességet a kiképzés, a felkészítés és a gyakorlati végrehajtás során lehet megszerezni.

A válságreagáló műveletek végrehajtása során megszerzett tapasztalatok elősegítik a harcászati, hadművelleti elvek felülvizsgálatát, végrehajtásuk mód-szerűen folyamatos korszerűsítését. Továbbá ezek alapján korszerűsíthető állandóan a katonák, alegységek kiképzésének rendszere is.

A tapasztalatok alapján célszerűnek látszik a válságreagáló műveletek összehangolása a politikai, diplomáciai, gazdasági, bűnmegelőzési, bűnüldözési és más tevékenységekkel. A szakemberek véleménye szerint a feladatokat csak jól felkészített, önkéntes haderővel lehet végrehajtani. A katonákat a magas felkészültség, az elkötelezettség, a felelősségérzet, a kezdeményező-készség fogja jellemezni ezekben a műveletekben. Ugyanakkor a válságreagáló műve-

⁵ A fegyveres erő felkészítése alapvetően az adott ország katonai védelmére szóló stratégiától, a gazdaság erejétől, a várható katonai műveletek módjától alakulhat. Az a tevékenységi folyamat, amelynek során a képességek megvalósulnak, magában foglalja a szervezeti felépítés kialakítását, fegyverzettel, technikai eszközzel történő ellátást, a képességek kialakítását, logisztikai biztosítás megteremtését és a vezetés folyamatos biztosítását. A válságkezelés, konfliktus-megelőzés képességének belső tartalma: A fegyveres erők megfelelő felkészültsége. Olyan elgondolás, amely összekapcsolja a politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai és más természetű intézkedések sorozatát. A válságkezelő központok tevékenységi rendjének kialakítása, a feladatok végrehajtásának begyakorlása. A válságkezelő központokban a polgári és a katonai szakértők közötti együttműködés kialakítása.

Katonai Kislexikon. Honvéd Vezérkar Tudományszervező Osztály, Budapest, 2000, 29. o.

letek tervezése során hangsúlyozni célszerű, hogy valószínűleg lesznek veszteségek, különösen akkor, ha a válságreakáló műveletek végrehajtásakor a békét ki kell kényszeríteni a szembenálló felek között, vagy csak fegyverrel lehet megfékezni az agresszort. A veszteség még akkor is valószínű, ha mindent elkövetünk a katonák és a lakosság életének megóvása érdekében. Hibás az a nézet, hogy nem lesz saját veszteség, megóvjuk a lakosság életét és sikeres lesz a művelet. E három követelmény egyszerre nagy valószínűséggel nem teljesíthető — állítja Klaus Naumann.⁶ A válságreakáló műveletekre vonatkozó döntés előtt ezt a tényt a döntéshozókban is tudatosítani célszerű.

Az önvédelem mindenki számára elvitathatatlan jog. A csapatok védelmének biztosítása a válságreakáló műveletek végrehajtása során minden parancsnok egyik legfontosabb kötelessége. A nem háborús műveletekben résztvevők irányában jelentkező fenyegetés származhat ellenzéki csoportoktól, terroristáktól. A parancsnoknak minden pillanatban kész kell lenniük minden olyan akció elhárítására, amely veszélyeztetheti a katonákat, a köteléket, illetve a feladat sikeres teljesítését. Mindez arra figyelmeztet, hogy a jövő katonai kötelékeinek szervezésekor, felszerelésük, fegyverzetük meghatározásakor, kiképzésük, felkészítésük során mindezekre fokozott figyelmet kell fordítani. Másképpen, a művelet megkezdése előtt célszerű pontosan tisztázni a várható tevékenység jellemzőit és körülményeit. A parancsnokokban és a katonákban célszerű tudatosítani, hogy igenis lehetnek veszteségek, még akkor is, ha minden feltétel megvan a biztonságuk megóvása érdekében.

Az európai államok többségének fegyveres erői egy közös védelmi rendszerben teljesítik feladatukat, és ez még inkább így lesz a jövőben, a NATO és az Európai Unió további bővítése után. Néhány szakember azt állítja, hogy a nemzetközi béke és biztonság minden körülmények közötti megőrzése érdekében, a szövetségi formák mellőzésével, más országok is csatlakozni fognak az említett szervezetekhez.

A közös védelmi rendszer a feladat teljesítése mellett elkötelezett országoktól az önkéntes haderőt követeli meg.⁷ A szakemberek véleménye szerint az ilyen jellemzőkkel rendelkező fegyveres erők a jövőben kisebbek, nagyon jól felszereltek, alegységeik és egységeik többségükben egy-egy feladatra fognak specializálódni. A válságreakáló műveletek tervezése során fontos mozzanat lehet, hogy a Szövetség kisebb fegyveres erővel rendelkező tagállamai — a politikai célok alapján — egyeztetik vállalásaikat a műveletek sikeres végrehajtása érdekében. Ez azt fogja jelenteni, hogy a felajánlást megelőzően, a várható feladat tükrében, a műveleti és a műveletet támogató kötelékek kijelöléséről megbeszélések (tárgyalások) folynak az országok képviselői között.

---

⁶ Naumann, Klaus: Der Gewalt nicht nachgeben. *Truppenpraxis* 11/1999, 732–742, 799. o.

⁷ Molnár Ferenc: A haderő és a társadalom viszonyáról. *Magyar Honvéd*, XV. évf., 48. sz.

Más országok tapasztalatai alapján, az önkéntességen alapuló fegyveres erő kialakítása megváltoztatja a haderő és a társadalom viszonyát. Ezt a viszonyt kutatja Molnár Ferenc, aki több alkalommal fejtette ki a kérdéssel kapcsolatos nézeteit, ismertette tudományos eredményeit. A szerző véleménye szerint, ez a viszony jobbra közvetett lesz. Tévesnek ítéljük meg azokat a véleményeket, amelyek szerint a szerződéses állomány csak munkát vállal a fegyveres erőben. A katoná nem lehet csak a piaci megfontolások tárgya, hiszen esetenként az életét is kockáztatja, amikor feladatot teljesít. Ez ugyanazokat a magatartásformákat feltételezi a katonáknál, amelyek már évszázadokkal korábban is megvoltak: fegyelem, áldozatkészség, bajtársiasság stb. Ugyanakkor az sem járható út, hogy ezt az áldozatvállalást az állam olyan alacsony szinten díjazza, hogy a létszámhiány veszélyezteti a fegyveres erő működését. Minden érintett számára célszerű a kedvező megoldást megtalálni, mert a válságreakáló feladatok megoldásához a korábban említett összetételű fegyveres erőre van szükség.

A fegyveres erő részvételének lehetősége a válságreakáló műveletekben megszemenően függ attól is, hogy a politikai vezetés milyen érdek- és értékalapon ítéli meg azt. Más szóval, egyre gyakrabban fogalmazódnak meg a következő kérdések a válságreakáló műveletekre vonatkozó politikai döntés kialakítása során: várható-e személyi és anyagi veszteség, mekkora a művelet pénzügyi tehertétele az ország számára, milyen lesz a műveletben való részvétel nemzetközi megítélése?

Komoly gondot jelent napjainkban, hogy az ENSZ személyi, pénzügyi, anyagi erőforrások hiányában nagy nehézségek árán tudja hatékonyan kezelni a válságokat, megelőzni a konfliktusokat. Az eredményes végrehajtáshoz szükség van a tagállamok politikai, anyagi, katonai támogatására. A világszervezet ugyanis akkor működik jól, ha a Biztonsági Tanács (BT) állandó tagjai egyetértéssel az adott ügykörben, és anyagilag támogatják a döntést. Ha nem, akkor értelemszerűen az ENSZ tehetetlen a probléma kezelésében. Ezt a problémát kívánja megelőzni Kofi Annan ENSZ-főtitkár reform-előkészítése, amelyet 2005. július végéig kíván elkészíteni. Ez a reform érinti a Biztonsági Tanács összetételét, munkamódszerét, a nem állandó tagok számát. A főtitkár külön fejezetben szándékozik javaslatokat tenni az Egyesült Államok és a többi tagállam viszonyának javítására, a „megelőző csapás” kérdésének jogi hátterére is. Az ENSZ főtitkárának ez a javaslata talán feloldja az ellentétet Európa és az Egyesült Államok között, amely valójában a Biztonsági Tanács munkájában érzékelhető a különböző, válságkezeléssel kapcsolatos vitákban. Ugyanakkor orosz szakértők véleménye alapján katonai területen Európa sohasem lesz egyenrangú az Egyesült Államokkal. Többek között azért sem, mert néhány kérdés megoldásában eltérőek a vélemények és a módszerek. Ilyen a megelőző csapás, a nyugati világ és az iszlám kapcsolata vagy a válságreakáló műveletek végrehajtása.⁸ Ezekben a kérdésekben a jövőben célszerű volna a

⁸ Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggy. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 337-353. o.

vélemények összhangja az egységes és eredményes fellépés érdekében. Nagyon röviden az első két problémáról.

Szakértői szinten különbséget kell tenni a megelőző csapás két fajtája a „pre-emptive” és a „preventive” között. Előbbi akkor áll fenn, ha közvetlen támadás veszélye fenyeget — vagyis a csapás alkalmazása teljes mértékben (jogilag is) igazolható. Utóbbi viszont olyan katonai műveletet jelent, amelynek során akkor mérnek csapást a kijelölt országra (agresszorra), mielőtt az kifejlesztette volna azokat a képességeit, melyek alapján tényleges fenyegetést, agressziót valószínűsítena meg. A megelőző csapás alkalmazásának célja a következő: *Először*, a béke megvédése a terroristáktól és a zsarnokoktól. *Másodszor*, a béke megőrzése a nagyhatalmakkal való jó kapcsolatok építése révén. *Harmadszor*, a béke kiterjesztése az egész világon a szabad és nyílt társadalmak támogatása útján.⁹ Az említett stratégia további vizsgálata szükségtelen, mert így is látható az amerikai politika sajátos felfogása egy másik állam megtámadásával kapcsolatban.

A nyugati világ és az iszlám kapcsolatáról azért célszerű néhány megjegyzést tennünk, mert nagy valószínűséggel, a válságreakáló műveletek végrehajtásakor ez a kérdés még hosszú ideig foglalkoztatja a szakembereket. Először célszerű megemlítenünk kontinensünknek azt a problémáját, amiről még csak kevés szakember nyilatkozik. Nevezetesen: Európa, a NATO és az Európai Unió további bővítésével, hogyan határozza meg önazonosságát. Ebbe az önazonosságba beleérti-e a zsidó–keresztény vallási, kulturális örökség elemein kívül az iszlám összetevőket is, vagy sem? Előbb-utóbb választ kell adni a kérdésre, már csak a kontinensen élő több millió muszlim okán is, akiknek többsége már őshonos lakosnak tekinthető, elsősorban a nyugat-európai országokban. Másfelől, az ezekben az országokban élő muszlimoknak el kell fogadniuk az őket befogadó országokban érvényes alapelveket és alkotmányos normákat, a befogadó országoknak, a muszlim közösségek eltérő kultúráját, hagyományait, szokásait. Hivatalos statisztikai adatok hiányában csak becsülni lehet az európai muszlimok számát, amely az elmúlt tíz évben megduplázódott, így húszmillió körül lehet.¹⁰ Ez az adat nem tükrözi a valós állapotokat, mert a kontinens egyes területein a muszlim lakosság számaránya eléri 18-25 százalékot is. Claus Leggewie, a németországi Giessen Egyetem professzora szerint a kontinens kulturálisan és vallásilag is megosztottá vált az ezredfordulóra. Miközben az iszlám a második-harmadik legnagyobb vallás Európában, a kontinens országainak nem sikerült integrálniuk a muszlim kisebbségeket. Más felmérések szerint — állítja a professzor — a nyugat-európai országokban a lakosság 40-60 százaléka muszlimellenes nézeteket vall.¹¹

---

⁹ The National Security Strategy of United States of America. Washington DC, 23. September, 2002.

¹⁰ Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Corvina Kiadó Kft., Budapest, 2004.

¹¹ The Wall Street Journal. 10. December 2004.

Amikor a tanulmány témája szempontjából a nyugati világ és az iszlám kapcsolatát vizsgáljuk, akkor a kettő közötti kapcsolatrendszer is célszerű elemezni. A 21. század elején legalább ennyire fontos a két civilizációnak a nemzetközi rendszerben, a világ gazdaságban elfoglalt helyzetének, a másíkról alkotott véleményének és saját maga betöltött szerepéről alkotott elképzelésének az ismerete. Más szóval, ezt a vizsgálatot két meghatározó szinten célszerű elvégezni, amikor a válságreagáló műveletet tervezzük, szervezzük: az elmélet és a gyakorlat, az elvek és a tényleges helyzet szintjén. Ez a két szint elválaszthatatlanul összefügg egymással. Különösen fontos a nyugati világ és az iszlám gazdasági és pénzügyi kapcsolatának, egymástól függő rendszerének, gazdasági és szociális folyamataik belső tartalmának az ismerete.

A nyugati politikusok körében mind többen ismerik fel az iszlám világgal folytatandó párbeszéd szükségességét. Véleményünk szerint a párbeszéd önmagában nem ad megoldást a két fél kapcsolatrendszerének zavaraira, de elősegítheti a kölcsönös megértést. Az alapvető problémákat viszont a párbeszéd nem szünteti meg, mert ebben a helyzetben igazi párbeszéd nehezen képzelhető el, hiszen a nyugati világ és az iszlám közötti politikai, gazdasági és vallási tartalmú aránytalanság az egyik kiváltó oka a meglévő konfliktusoknak.

A szakértők véleményére alapozva létezik megoldás. Ennek kiindulópontja azonban az, hogy sem a párbeszédet, sem a konkrét lépéseket nem lehet a szélsőségeseknek, a fundamentalizmusnak, az amerikai térítő jellegű küldetésűdatnak uralnia.

A megoldás ugyanis többirányú, szerteágazó lépések sorozatából tevődhet össze. Egy lépés egészen biztosan a párbeszéd erősítése a két civilizáció között. Végül is valahol mindkét civilizáció, mindkét vallás célja ugyanaz, nincs közöttük áthidalhatatlan különbség.

Ezután térjünk vissza a fegyveres erő felkészítése kérdésének vizsgálatához.

A válságreagáló művelet sikeres végrehajtásával kapcsolatos igény átértékelte a fegyveres erő, a katona szerepét és kötelességét. A Szövetség országainak többségében a közvélemény figyelme nagymértékben a katonai reformra, a védelmi ipar átalakítására, valamint a fegyveres erő és a társadalom kapcsolatában meglévő feszültségek enyhítésére helyeződött át. A katonai szembenállás megszűnte után egy sor európai ország komoly mértékben csökkentette katonai erejét, és folyamatosan csökkenti a katonai kiadásokat. Ma már a tagországok nem fogadják el az ideológiai tartalmú indoklást a katonai költségek (kiadások) növelése érdekében.

A kontinens, a tagországok biztonsága azt a követelményt támasztja a Szövetség fegyveres erejével szemben, hogy Európától távoli területeken legyen képes eredményes béketámogató, válságreagáló művelet végrehajtására.

A biztonság, a biztonságpolitika, a stratégiák és a fegyveres erő feladata összefüggéseiről az elmúlt évben konferenciát tartottunk, ahol neves szakértők

vitatták meg a fegyveres erő lehetséges feladatait a kontinens, a NATO és az Európai Unió biztonságának tükrében.¹²

A fegyveres erő a megváltozott követelményeknek csak úgy tud megfelelni, ha teljesen új kiképzési rendszereket vezetnek be, amelyek teljes mértékben illeszkednek a Szövetség rendszerébe, és a feladat végrehajtásához szükséges képességek kialakítása a legfontosabb cél a képzés, kiképzés során.¹³ A képességek elérését nehezíti továbbá, hogy több tagállamban, napjainkban térnek át az önkéntes hadkiegészítésen alapuló haderő létrehozására. Ez az esemény a korábban kialakított rendszerek, módszerek, folyamatok szigorú felülvizsgálatát, cseréjét teszi szükségessé. Ezek közül a legfontosabb a várható feladatoknak megfelelő képességek kialakítására irányuló képzés, kiképzés, az új szervezetek mindenoldalú felkészítése, a Szövetségben alkalmazott ellenőrzési feladatok sikeres teljesítése lehet. Más szóval, a képességeknek történő megfelelés a fegyveres erő minden területén és minden szervezeténél. A szakirodalomban a képesség azt jelenti, hogy a fegyveres erő kész a harctevékenységre, a feladat végrehajtására. Összetevői folyamatosan változhatnak, a feladattól függően.¹⁴ A fegyveres erő képessége, harcképessége magában foglalja a katonai és nem katonai műveletek sikeres végrehajtására való alkalmasságot, amelynek elméleti és gyakorlati elemei vannak.

Az elmélethez sorolható: a társadalmi elfogadottság, a nemzeti katonai stratégia, az összhaderőnemi, a haderőnemek és fegyvernemek, szakcsapatok doktrínái, a szabályzatok, a műveleti utasítások és a vezetés színvonala. *A gyakorlati elemhez sorolható:* a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges szervezetek, technikai eszközök, a logisztikai támogatás, a harckészültség és mozgósítás, valamint a kiképzés.

A harcképesség más megközelítésben magában foglalja *a fogalmi, erkölcsi és a fizikai összetevőket is*. A képességen alapuló fegyveres erő szempontjából kiemelkedő szerepe lesz fogalmi összetevőknek, mint az összhaderőnemi, haderőnemi doktrínák és a haderőfejlesztés elmélete. A doktrínákkal szembeni követelmény: legyenek alkalmazkodó képesek, útmutatóak, leíró jellegűek és a „*hogyan gondolkozzunk*” kérdésekre adjanak választ. A haderőfejlesztés elgondolása segítse elő olyan haderő kialakítását, amely: *biztosítja a nemzeti*

---

¹² Manfred Wörner Alapítvány: A biztonságpolitika és a külpolitika. Konferencia a Politika Tudományi Intézetben, Budapest, 2004. november 25–26.

¹³ A Magyar Honvédség kiképzési rendszerének átalakításával, a célkitűzések megfogalmazásával és a követelmények meghatározásával részletesen foglalkozik a Honvéd Vezérkar főnökének intézkedése. [A Honvéd Vezérkar főnökének 65/2004. (HK 20.) HVKF intézkedése a Magyar Honvédség kiképzési rendszerének átalakításáról, valamint a Magyar Honvédségnél folytatott kiképzés középtávú célkitűzéseiről és követelményeiről.]

¹⁴ Katonai Kislexikon. Honvéd Vezérkar Tudományos Szervező Osztály, Budapest, 2000, 49. o.

*biztonsági és katonai stratégiák céljainak teljesítését, az összhaderőnemi, többnemzeti válságreagáló műveletek végrehajtását, a siker elérését.*¹⁵

A tagállamok korábbi gyakorlatát elemezve megállapítható, hogy a szerződéses és hivatásos állományt magába foglaló fegyveres erő követelményeiben, tartalmában, időtartamában megújuló, egységes, egymásra épülő kiképzési, képzési rendszert igényel. A kutatási eredményeket és a korábbi tapasztalatokat felhasználva a jövő fegyveres erőit célszerű modul szervezetekből kialakítani, amelyek korszerű fegyverzettel vannak felszerelve és viszonylag könnyen szállíthatók. Más szóval, olyan fegyveres erő kialakítására van szükség a jövőben, amely képes végrehajtani a harci, a válságreagáló és a humanitárius műveleteket.

A szakirodalom alapján a béketámogató művelet magában foglal: konfliktus megelőzést, béketeremtést, béke kikényszerítést, békefenntartást, békeépítést és humanitárius műveleteket. Egy korábbi tanulmányban ismertettük azokat a fogalmakat, amelyek a béketámogató művelet egyes fajtáihoz köthetők. Ebben a tanulmányban elemeztük a béketámogató művelet és a válságreagáló művelet közötti kapcsolatot és különbözőséget, így erre most nem térünk ki még egyszer.¹⁶ Véleményünk szerint a válságreagáló művelet összetett és bonyolult feladat, amelynek végrehajtására történő felkészítést körültekintően célszerű megszervezni és végrehajtani. Ez azt is jelenti, hogy a válságreagáló műveletek tervezése és szervezése során a legpontosabban célszerű tisztázni, hogy melyik műveleti fajta végrehajtására (alkalmazására) kerül majd sor.

A fegyveres erőre, az alegységekre, a katonákra előírt képességek fokozatosan (szintenként) érhetőek el, így ennek megfelelően célszerű a képzési, kiképzési szinteket meghatározni, az ezekhez alkalmazható technikai és technológiai háttérrel kialakítani a különböző kiképző bázisokon és a tanintézetekben. Ez a feladat megköveteli az ellenőrzéssel, a számonkéréssel, a felméréssel kapcsolatos követelmények újragondolását, meghatározását. Véleményünk szerint az ellenőrzéseket úgy célszerű végrehajtani, hogy azok minél jobban feleljenek meg a várható valódi körülményeknek. Továbbá, ha az ellenőrzéseket minden esetben követi az értékelés, akkor az állományt a lehető legteljesebben lehet felkészíteni, és az alkalmazott kiképzési, képzési módszereket folyamatosan javítani.

Más országok tapasztalatai alapján a kiképzési bázisokat, tanintézeteket célszerű úgy fejleszteni, hogy azokat más tagállamok is használni tudják a

¹⁵ A fegyveres erő képességének négy területe van: mennyiségi, a katonák, a fegyverek, a felszerelések stb. száma, illetve mennyisége; technikai, a fegyverek és felszerelések hatékonysága és technikai szintje; szervezeti, a csapatok egysége, fegyelmezettsége, képzettsége és morálja, valamint a parancstovábbítás és az ellenőrzés hatékonysága; a társadalmi, a társadalom képessége és hajlandósága a katonai erő hatékony alkalmazására. (Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998, 130–131 o.)

¹⁶ A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a XXI. században. Szerk.: Padányi József. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2004.

jövőben. Másképpen, lehetőség legyen a „többnemzeti, összhaderónemi, össz-fegyvernemi” képességek kialakítására, a gyakorlások ilyen körülmények közötti megtartására.

Az elmúlt években végrehajtott válságreakáló műveletek tapasztalatai bizonyítják, hogy a katonáknak nem csupán a harc megvívására kell felkészülniük, hanem egy sor olyan tevékenység végrehajtására is, amelyek nem tartoznak szorosan a fegyveres küzdelem kérdéskörébe. Ezek lehetnek a diplomáciai, a rendőri, a közigazgatási és az elsősegély-nyújtási feladatok.

Azokban az országokban, ahol megszüntették a sorozáson alapuló hadkiegészítést, alapjaiban célszerű megváltoztatni az „alapkiképzés” korábbi gyakorlatát is. Meghatározó lett, hogy a katonai szolgálatot önként vállaló, motivációval rendelkező, együttműködést igénylő szerződéses katonát kell felkészíteni a katonai szakma alapismereteinek elsajátítására. Mindezt úgy kell végrehajtani, hogy a katonák kellő alapot kapjanak a további ismeretek megszerzéséhez. Ez az újrendszerű képzés biztosítja a pozitív élmények megszerzését a katonák számára. Egy következő sajátosság lehet, hogy az alapismeretek elsajátítását egyénre szabottan célszerű végrehajtani a sikerélmények megszerzése érdekében. Ez azt jelenti, hogy a kiképző, a felkészítő igazi mestere a szakmájának, rendelkezik bizonyos pedagógiai ismeretekkel, és ennek alapján képes átadni szakmai tudását a katonáknak.

A megszerzett tudás vizsgával történő ellenőrzése a katona előtt legyen ismert, tudja azt, hogy milyen szempontok, milyen követelmények teljesítése alapján értékelik, milyen szint elérése, milyen értékelést eredményez, melyek a továbblépés, az előrelépés feltételei.

A témával foglalkozó kutatók másik csoportjának véleménye szerint a válságreakáló műveletekben a feladatok végrehajtása olyan stresszhelyzetbe hozhatja a katonákat, amelyekre a kiképzés során célszerű őket felkészíteni. Valóban, a kiszolgáltatott, sérült, halott, éhező, nyomorban élő, segítségre szoruló emberek, gyerekek sokaságának látványa olyan hatással lehet a békeműveletek résztvevőire, ami akadályozhatja a feladat eredményes végrehajtását.

Az előző részben kitértünk a fegyveres erő képességével, harcképességével kapcsolatos elméleti és gyakorlati elemek vizsgálatára. Mint azt számos kutató állítja, a fegyveres erő képességének vannak olyan területei, amelyek biztosítása elsősorban pszichikai állóképességet és megfelelő szintű morális állapotot igényel.

A harcképesség tehát nemcsak technikai-szakmai képességet feltételez, amely a hagyományos katonai felkészítési és kiképzési rendszerek módszer és eszközzrendszerével alakítható ki. A harcképesség olyan, az egyéni és csoportteljesítményt befolyásoló pszichofizikai állóképesség és interperszonális konfliktuskezelő képesség megfelelő szintű kialakítását is igényli, amelynek alapja a megfelelő egyéni csoport konfliktuskezelő képesség viselkedési stratégiájának és a hatékony stressz kezelő és regenerálódó képesség kifejlesztése.

A válságreagáló műveletekre történő lélektani felkészítés tehát azt jelenti, hogy a feladat sikeres végrehajtása érdekében a felkészítők, kiképzők ne csak a „hagyományos” katonai műveleti, hadtudományi, biztonságpolitikai ismeretek elsajátítására fordítsanak gondot. Célszerűnek tűnik, hogy legalább az ismeretek szintjén készítsék fel az állományt azokra a várható (és személyesen megtapasztalható) konfliktus- és stressz-pszichológiai ismeretekre, amelyek hiányában az egyébként is szokatlan körülmények közötti, kockázatos feladatot vállaló állomány további — a hatékonyságot gátló — lélektani terheket kell, hogy elviseljen.

Tekintsük át azokat a speciális pszichológiai ismereteket, amelyek alapján olyan felkészítő program tervezhető, amely mind az általános felkészítés időszakában preventív céllal, mind a konkrét gyakorlatra történő kiképzés időszakában a különböző lélektani hatások autogén kezelésére kiképzendő jártasságok kialakítása érdekében elengedhetetlenül fontosak.

Konfliktuspszichológiai ismeretek: A mértékadó szakirodalom szerint a konfliktus olyan állapot, amelyben objektív összeférhetetlenség áll fenn két vagy több fél értékei vagy céljai között a felek egymást szándékosan akadályozzák céljaik elérésében, és ellenséges érzülettel viselkednek egymás iránt.

Más megfogalmazás szerint a konfliktus az emberek, vagy emberek csoportjai közötti versengés egy formája. Akkor lép fel, ha két vagy több személy verseng olyan célokért vagy korlátozott javakért, amelyek — ténylegesen, vagy az ő észlelésük szerint — nem érhetőek el mindannyiunk számára. Az ok tehát vagy az elosztandó javak (pénz, munkahely, elismerés, valakinek a szeretete) tényleges hiánya, vagy csak a konfliktus szereplői észlelik ezt úgy. Nagy szerepe van tehát az észlelésnek, az információknak, az információk értelmezésének.

Mindkét fogalomban a fő hangsúly az érzelmek és a magatartás megváltozására hívja fel a figyelmet, vagyis a konfliktus észlelhetősége a magatartás változásában érhető tetten.

A konfliktus megjelenésének első „tünete” a tagadás. Tagadjuk a problémát, mert az a kívánatos harmónia megbomlását jelzi.

A konfliktus első lépése (ha a konfliktus felfokozott érzelmeket vált ki) lehet a támadás, amelyre a megtámadott védekezéssel vagy ellentámadással reagálhat. A konfliktus eszkalálódhat is. A felek egymást tagadó támadásai polarizálódhatnak. A konfliktus elmélyülésekor a felek egymáshoz viszonyulásában is jelentős változások következhetnek be.

Legnagyobb a konfliktus akkor, amikor a tagadás a másik fél életét is veszélyezteti, vagyis a küzdelem életre, halálra szól. Másképpen, a katonai művelet háború, vagy a fegyverrel végrehajtott művelet valamelyik fajtája. A szociálisan elfogadott konfliktus egyik fajtája a verseny, de nem minden verseny idéz elő konfliktushelyzetet. A korrekt verseny a résztvevők által elfogadott, szentesített és követett szabályok alapján zajlik. Konfliktussal járó verseny esetén viszont a tagadásé, a másik fél szempontjainak a figyelmen kívül hagyásáé a fő szerep.

A konfliktusok kiterjedésük szerint lehetnek globálisak, az egész emberiséget érintők. Kialakulhatnak társadalmak között vagy a társadalmon belül, megjelenhetnek szervezetekben, csoportokban, csoportok tagjai között és az egyénen belül is.

Tartalmuk szerint a legveszélyesebbek a résztvevők által alig vagy egyáltalán nem kontrollálható konfliktusok. Ezek a történelmi konfliktusok, a kulturális különbségek sztereotip észleléséből adódó konfliktusok, amelyek nemzedékeken keresztül húzódnak és a résztvevők büntudat nélkül követnek el kölcsönösen egymás elleni agressziót a „destruktív jogosultság” elvén. Az esetek többségében a háttérben eltérő társadalmi érdekek húzódnak (v.ö.: Balkáni konfliktus). Emberek egymás ellen fordításában fontos szerepe van az értékeknek, mert ezekben hisznek és identitásuk része ez a hit. Az elmélyülő konfliktusok válságba illetve krízisbe torkollhatnak, végső esetben ez a háború.

Konfliktusok kialakulásának általános, lélektani okai: A mértékadó szakirodalmak szerint a konfliktusoknak általában ötféle oka lehet. *Először*, kapcsolati konfliktusok, amelyeket erős érzelmek, téves észlelések, sztereotípiák, kommunikációs zavarok, és sorozatos negatív viselkedés okoznak. *Másodszor*, értékkonfliktusok, amelyek azon alapulnak, hogy a gondolatokat és viselkedéseket más kritériumok alapján ítélik meg a szereplők, az elérendő célokhoz eltérő értékek kapcsolódnak, és különböző a szereplők életfelfogása, vallása stb. *Harmadszor*, strukturális konfliktusok, amelyek alapja a források egyenlőtlen elosztása, az egyenlőtlen kontrollálási lehetőségek, az egyenlőtlen hatalmi viszonyok, a földrajzi, fizikai, környezeti tényezők, amelyek gátolják a kooperációt, és az időhiány. *Negyedszer*, információs eredetű konfliktusok, amelyek alapja az információhiány, a téves információ, a vélemények eltérése abban, hogy mi a fontos információ, az információ eltérő értelmezése, és az értékelés eltérő volta. *Ötödször*, érdekkonfliktusok, amelyek oka az egymással ténylegesen szemben álló vagy a szereplők felfogása szerint ellentétben álló érdekek.

A konfliktusok kialakulásának csoportlélektani okai:

1. Változás. A csoportok nagyobb egységei közötti konfliktusok elsődleges forrása a változás. A változás alkalmazkodást követel, mely óhatatlanul különbözően érinti a szervezet egyes pozícióit betöltő személyeket, csoportokat. A változás perspektívájában egyesek előnyökre, mások hátrányokra számíthatnak. Konfliktusforrás a változás pusztá tényének állítása vagy tagadása is. Akik a változatlanságban érdekeltek, azok hivatkoznak arra, hogy a változás jelei csalókák, megbízhatatlanok, hosszabb távon nem fognak beigazolódni. Akik a változásban érdekeltek, azok felnagyítják a változás mértékét és jelentőségét. A konfliktus a változás elismerése nyomán bontakozik ki igazán. Egymással összeegyeztethetetlen célok, stratégiai elképzelések fogalmazódnak meg. Különösen bonyolítja a helyzetet, ha a változások egyidejűleg jellemzik a környezetet és a szervezetet. A kétféle változás kétféle megközelítést igényel. Ha

- ezek összekeverednek, a következmény a benuátság, az alkalmazkodásra való képtelenség.
2. Hatalom. A változásoktól független konstans konfliktusforrás a hatalom birtoklása. A tekintély valódisága és eredete fontos tényező. A csoporton belüli hatalmának növelése minden vezető célja. A szervezet felső vezetésének dolga, hogy a versenyt korlátozza. A korlátok között tartott verseny hatékonyság javító is lehet. A hatalom szempontjából nagyon érzékeny kérdés az, hogy a vezetők mögött milyen lobby érdekek állnak.
  3. Információ. A feladat végrehajtása során számtalan információ keletkezik. Az információ minden korban és minden helyen a legfontosabb erőforrások egyike volt. Az információs korszakban keletkező információk minden korábbi időszakhoz képest szélesebb körre terjednek ki, teljesebb mértékben maradnak meg és hozzáférhetőségük is könnyebb. Az információkat tároló adatbázisok feletti rendelkezési jog az információs korszakban működő szervezetek egyik legjelentősebb kérdése.
  4. Jutalmazás. A feladat eredményes elvégzéséért kilátásba helyezett, illetve a feladat elvégzésre után megkapott jutalom önmagában is konfliktusforrás. A jutalomból kimaradtak mindig frusztrációként élik meg a helyzetet, ezért nagyon fontos, hogy a jutalmazás reális alapokon, mérhető teljesítményen alapuljon.
  5. Munkamegosztás. A második legnagyobb konfliktusforrás. A leggyakoribb a feladatot irányítók és végrehajtók közötti konfliktus. Ennek oka lehet információhiány vagy egyenlőtlen kockázatvállalás. Gyakran a magasabbra értékelt tevékenység alacsonyabb kockázattal jár együtt. Ennek kiküszöbölése megfelelő kompenzációs szolgáltatásokkal részben megoldható.
  6. Fejlesztés. A szervezeteket alkotó egységek egymásra utalva léteznek. Ugyanakkor minden egység képes olyan állításokat megfogalmazni, amelyek közvetlenül vagy közvetetten tagadják a többi egység fontosságát. A saját egység fontosságának eltúlzása fegyver az egyes egységek fejlesztési forrásaiért folytatott küzdelemben.

Tipikus konfliktuskezelési módszerek: A szakirodalom három alapvető konfliktus megelőzési megoldást említ. Az úgynevezett nyertes vesztes megoldásokat, amelyek nyertes vesztes szituációkon alapulnak, valamint a nincs vesztes módszert. (A nyertes vesztes megoldások két fajtája: 1. ha én nyerek és te vesztesz; 2. ha te nyersz és vesztek.) A nyertes vesztes megoldások egyenlőtlen nyereségmegosztást eredményeznek, ahol a nyertes kiélvezi a domináns pozícióból eredő előnyöket, a vesztes, pedig kénytelen önként vagy külső kényszer hatására engedékenyen, önálávető módon viselkedni.

Domináns helyzetbe került egyén vagy csoport számára lehetőség kínálkozik kényszerítő erő alkalmazására. Ennek azonban komoly konfliktuskeltő vagy konfliktusfenntartó hatása lehet.

A kényszerítő erő alkalmazásának leggyakoribb negatív hatásai: Csökkenti a döntéshozók felé a kommunikációt. (Az újonnan megszerzett információ ugyanis újabb erő alkalmazásának bevetését válthatja ki.) Destruktív verseny és rivalizálás kialakulása a döntéshozó kegyeiért. A rivalizálás a csoporton belül eleve csoportkonfliktus forrása, amely a hasznos feladat végrehajtásról vonja el a rivalizálók figyelmét. Extrém csoportszerepek kialakulása (önalávetés és konformitás, illetve lázadás és dac). A lehetséges változatokat az 1. sz. táblázatban foglaltuk össze.

Összefoglalva: megállapíthatjuk, hogy az alapvetően személy és csoportközi konfliktusra visszavezethető problémák és ezek megoldása jól kidolgozott, széleskörű szakirodalomra épülő eljárások megismerésével és gyakorlásával megtanulható. Ezek az eljárások alkalmazhatók mind a megelőzés (prevenció), mind a feladat végrehajtás során jelentkező konfliktus során. Tekintettel arra, hogy a válságreagáló műveletek többszörös és összetett konfliktusforrásokat rejtenek magukban, a válságkezelés, konfliktuskezelés „békésebb” szociális ügyességet igénylő eljárásainak elsajátítása azzal az előnnyel is járhat, hogy a konfliktusban lévő felek konfliktuskezelési kultúrája a kisebb veszteségekkel járó eljárások alkalmazásának irányába tolódhat.

Stressz-pszichológiai ismeretek: A háborúk és az úgynevezett „rendkívüli helyzetek” lélektani hatáselemzése, tanulmányozása nyilvánvalóvá teszi azt a tényt, hogy a jól képzett, korszerű technikával felszerelt állomány szükséges, de nem elégséges feltétele a speciális feladat eredményes elvégzésének.

Mind a feladatra történő felkészítésben, a kiképzésben, mind a végrehajtásban döntő jelentőségűek a pszichológiai tényezők. A vezetők számára nyilvánvaló, hogy a korszerű vezetés nemcsak magas szintű szakmai ismereteket feltételez, hanem elengedhetetlen követelmény a megfelelő emberismeret: az ehhez szükséges pszichológiai, szociológiai, pedagógiai ismeretrendszer és ezek szakszerű alkalmazásának képessége.

A nyugati hadseregek képzett pszichológusainak és vezetőinek tollából tapasztalati elemzések és tanulmányok születtek és születnek a „rendkívüli helyzetben” keletkező pszichológiai veszteségről, a harc megvívásának stressz ártalmairól, a pszichikai sérülésekről, amelyeknek gyakran menekülés, pánik vagy teljes kimerülés, kiégés, összeomlás a következménye.

A stressz évtizedek óta a tudományos kutatások kiemelt területe. A szó beépült a mindennapok nyelvezetébe, és sajnos e jelenségről szinte mindenkinek vannak a hétköznapiakban is saját élményei. Mégis a stressz-hatások akkor jelentkeznek drámai módon, amikor feladatainkat „rendkívüli”, erősen megterhelő helyzetben kell végrehajtani. A háborús történetek gyakran említenek olyan tragikus helyzeteket, amikor a stressz és/vagy a morális gátlások hatására jelentősen romlott a harci érték. Ez gyakran döntő momentumnak bizonyult az esemény kimenetele szempontjából.

1. sz. táblázat

KOOPERÁCIÓ	TÁRGYALÁS	KÜZDELEM
A konfliktus közös problémaként jelentkezik.	A konfliktusok ellentétes, de egymással kölcsönös függőségben lévő érdekek közötti összeütközésekben jelentkeznek.	A konfliktus a „győzni vagy veszíteni” a „főnt vagy lent” illetve a „mi vagy ők” kérdésében jelenik meg.
Az emberek annyira akkurátusan képviselik a saját érdekeiket, amennyire csak lehetséges.	Az emberek eltúlozzák a saját érdek jelentőségét, de figyelemmel vannak a megegyezés lehetőségeire is.	Az emberek hangsúlyozzák saját céljaik felsőbbrendűségét.
A gyenge pontokat és személyes jellegű problémákat nyíltan tudják megbeszélni.	A személyes jellegű problémákat elpalástolják, vagy körülményesen jelenítik meg.	A személyes jellegű problémákat úgy tekintik, mintha nem is léteznének.
Az információszolgáltatás korrekt.	A továbbított információk igazak, de egyoldaliak. Leginkább a kellemesekre szorítkoznak.	Hamis információt is nyújtanak, ha az segít az ellenfél legyőzésében.
A megbeszélések témái a problémák kiemelését szolgálják.	A megbeszélések témái a megoldási változatok jegyében alakulnak ki.	A véleménykülönbségek a saját egyéni megoldások figyelembevételével alakulnak ki.
Megvizsgálják a lehetséges megoldások következményeit.	A megoldásokat a másik félre való nyomásgyakorlásra használják.	A saját megoldásokat ún. „magasabb” alapelvekhez kötik.
Az egyedi megoldásokat elodázzák.	Az egyedi megoldásokat támogatják, de természetesen veszik az engedményeket is.	Az egyéni megoldásokat abszolút és feltétel nélkül előnyben részesítik.

<i>Kooperáció</i>	<i>Tárgyalás</i>	<i>Küzdelem</i>
Kerülik a fenyegetést, a másik hibáinak és tévedéseinek kihasználását.	A fenyegetés, zavarkeltés és meglepetés eszközeit óvatosan bár, de felhasználják	Szívesen alkalmaznak fenyegető, zavart keltő és sokkoló hatásokat.
Mindenkit aktív részvételre biztatnak.	A felek közti konfliktust szóvivők útján gyakorolják.	A felek közti kontaktus „deklarációk” révén valósul meg.
A hatalmat szétszítják, hogy ez ne zavarja a kapcsolatokat.	A felek megkísérik a hatalmi egyensúlyt saját javukra billenteni.	A hatalomért folyó küzdelem, a saját szervezet erősítése az ellenfél megosztása, legyőzése.
Egymás megsértése, a személyes gondok megosztása.	A másik fél megsértését taktikai elemként veszik számításba.	Senki nem akarja megérteni a másikat
Megbeszélik a bosszúságokat, hogy feloldják a kooperációt gátló feszültségeket.	Sérelmeiket elfojtják, vagy indirekt módon (pl. humorral) teregetik ki.	A sérelmek erősítik az ellenséges beállítottságot.
A döntések érdekében külső szakértőket vonnak be.	Harmadik felet csak a tárgyalás megkezdésekor vonnak be.	Harmadikat csak akkor vonnak be, ha az elvakult hívük.

Háborúban a veszély, a testi kimerülés, a terep és az éghajlat felőrlő hatása, a szemben álló fél harctéri tevékenysége együttesen a már Clausewitz által leírt „*általános feszültség*” állapotát hozza létre. A modern időkben a katona végső soron magára van utalva, magányossá vált a kiüresedő harcmezőn. Korunk katonája a modern, nagy pontosságú fegyverek elől nem tud elmenekülni. Az éjszakai harc, a szakadatlan hadműveletek következtében alváshiánnyal küzd. A II. világháborúban az Egyesült Államok hadseregében a katonák 3%-a napi két órát, 25%-a két-négy órát, 54%-a öt-hat órát aludt. A modern fegyverrendszerek kiszolgálása bonyolult, folyamatos, feszült figyelmet igényel. Az ember véges teljesítőképességének kell alkalmazkodnia a technikához, a műveletekhez és a modern harc teljes hatásrendszeréhez.

A katona háborús terhelései összehasonlíthatatlanul nagyobbak, mint amivel a civilek szembe találják magukat. A dolgokat nehezíti, hogy ezek egyszerre jelentkeznek. Ezek a hatások elsősorban a stressz félelem faunájában jelennek meg. Az emberi szervezet normális körülmények között fizikailag és lelkileg kiegyenlített állapotban, dinamikus egyensúlyban van, stressz reakciókkal alkalmazkodik a külvilág behatásaihoz. Ha a terhelési ingerek elérnek egy bizonyos erősséget, az élőlények aktivizálják tartalékaikat, hogy a veszélyt elhárítsák. Ilyenkor bizonyos magatartásminták aktivizálódnak. Ez testet ölthet menekülésben, vagy a veszéllyel szembeni aktív szembenállásban. A feszültség azonban gyakran megnehezíti a döntést és az azt követő célszerű cselekvést. A II. világháborúban az USA Army 5000 katonája a következő arányban érezte a stressz különböző szimptomáit: erős szívdobogás 85 %, émelygés 69%, egész testet elfogó remegés 61%, hideg veríték 56%, hányás 27%, hasmenés 21%, bevizelés 10%.

A félelemnek két típusa van: a szorongás (valamely ismeretlen, pontosan meg nem nevezett veszély váltja ki) és a megijedés (félelmi reakció, melyet a konkrét veszély vált ki). A félelem veszélyes voltát növeli, hogy fertőző lehet, azaz átterjedhet a közvetlen környezetre. A pánik kollektív jelenség, amit azonban rendszerint egy személy kezdeményez, megfertőzve társait. A túlságosan sok terhelés szélsőséges esetben azonban fizikai, lelki összeroppanáshoz vezethet. A katona „*pszichikai veszteséggé*” válik. Az orvosi kezelést igénylő esetek száma nagy. A harcban a veszteségek igen jelentős részét nem a halálos esetek és sebesülések jelentik, hanem a pszichiátriai veszteségek. Ezeket a katonákat a teljes kimerülés jellemzi, ami további bevetésüket kizárja. Így pl. Okinawán a 6. „*Bőrnnyakú-hadosztály*” vesztesége 1945. májusában 2662 sebesült és 1289 stressztől sújtott katona volt (48%). Általában a stressz miatt bekövetkező és az összes veszteség aránya 1:4–1:5 volt.

A ma katonájától azt követeli a modern ütközet, hogy a terhelések mellett is nyitott legyen az információk számára, azokat helyesen értékelje, elhatárolását, pedig komplex cselekvésben hajtsa végre, ezért kiemelten fontos, hogy ellenálljon a tevékenységével együtt járó kimerítő pszichikai hatásoknak.

A fokozott stressz-hatás adódhat abból, hogy az állománynak pihenés nélkül, vagy csak minimális pihenővel kell feladatait végrehajtani, de adódhat a helyzet stressz keltő jellemzőiből is. Tekintsük át, hogy ez a két jelenség milyen stressz-hatást eredményez:

A pihenés nélkül, folyamatosan végzett tevékenység „stressz tünetei”:

1. *A fizikai kifáradás* a leglátványosabban megjelenő tünetforma. Ennek hatása jól érzékelhető az izommozgás lassulásában, a sérülékenység fokozódásában, a tevékenység végzésével kapcsolatos motiváció és érzelmi beállítódás ugrásszerű ellenkező előjelűvé válásával. A tartós kifáradás kimerüléshez és teljes inaktivitáshoz, ritkább esetben veszélyes „felpörgéshez, kontrollvesztéshez” vezethet.
2. *A pszichikai, szellemi kifáradás* jele három tényezőben érhető tetten. E tényezők külön-külön, és egyidejűleg is jelen lehetnek. Az egyik a tevékenységgel kapcsolatos szellemi frissesség, hatékonyság drámai csökkenése, amely jelentkezhet érzékelési-észlelési hibákban, tévészelésben. A másik a kritikai érzék, realitásérzék jelentős romlása, amely elsősorban a gyors döntéseket igénylő feladatok eredményes végrehajtását veszélyeztetheti. A harmadik az érzelmi viszonyulás indokolatlan „előjel váltása”, amely a stressz-tűrő képességet jelentősen rontja.
3. *Az alváshiány*, mint elemi szükségleti deficit, komplex módon jelzi az igénybe vehetőség korlátozottságát. Mind a kognitív tevékenység, mind a mozgásos cselekvés mennyiségi és minőségi mutatói jelentősen romlanak, és ebben az állapotban az egyén fokozott veszélyhelyzetbe kerülhet.

A harci körülmények által előidézett stressz-hatások:

A katonák a harctéren gyakran kerülnek stressz állapotba, ami az adott körülmények között akár természetesnek is mondható. Vannak, akik jól tűrik a stresszt, hatása alatt is képesek a feladatukat végrehajtani, de vannak, akik azonos körülmények közepette erre képtelenné válnak. Harci stressz sérültek nevezzük azt a katonát, aki a harctéri körülmények hatására olyan erős stressz állapotba kerül, hogy képtelen a harctevékenység folytatására.

A szakirodalom a harci stresszt előidéző okokat két csoportba sorolja. Elsődleges ok (amely a harci stressz közvetlen kiváltója) a halálfélelem, a katona megsemmisüléstől való félelme. A másodlagos okok azok a fizikai és pszichikai állapotok, mint a harc hevében fellépő folyadékhiány, a fagysérülések, a fizikai és idegi kimerültség, az alváshiány, a megfelelő élelem hiánya, a családtól való távollét, aggodalom a biztonságukért stb., amelyek nagymértékben lecsökkentik a megsemmisüléstől való félelem leküzdéséhez szükséges ellenálló képességet, lelki erőt.

A harci stressz sérülés a közvetlen harcérinkezésben lévő katonák körében jellemző. Akik leginkább kitettek az ellenséges tűznek, legközvetlenebbül átélnek a halálos fenyegetést, nagyobb valószínűséggel érik el azt a szintet, hogy képtelenek elviselni. A frontvonalától távolabb lévők körében általában nem jelenik meg ez az érzés.

A harc dinamikája is hatással van az ellenálló képességre. A főlényben lévő, győzelemre álló csapatoknál a stressz sérültek aránya az összes sérülésen belül alacsonyabb, mint a vesztesre álló csapatoknál. Csökkenti a harci stressz-sérülés valószínűségét, ha az alegység magas kohéziójú, a katonák bíznak parancsnokuk szaktudásában, volt módjuk a harcra felkészülni, nem meglepetésszerűen érte őket a támadás, megalapozott információkkal rendelkeznek az ellenségről, bíznak kiképzettségükben, felszerelésükben, fegyverzetükben.

Amikor a harci stressz traumát okoz, az azt követő folyamat három fázisra bontható. Az azonnali fázis a traumatikus helyzetben kezdődik, de fennmaradhat órákig vagy napokig a trauma után, és amorf, lebegő aggodalommal, viselkedési és érzelmi tünetekkel jellemezhető. Az akut fázis hetekig, hónapokig tarthat, és a lebegő aggodalom sajátos viselkedési mechanizmusba kanalizálódik, mintegy felfokozza a személyre jellemző valamely korábbi védekező mechanizmust. A krónikus fázis az akut szakaszt követő hónapok. A tünetek nagy része csökken, de a poszttraumatikus szindróma fennmarad. A harci stressz sérültek jelentős része helyrejön az azonnali fázisban röviddel a trauma után, és csak kis részük jut át az akut fázisba. A gyógyulásnak ebben a szakaszban is jó esélyei vannak, mégis vannak, akik a krónikus fázisba kerülnek.

A traumatikus esemény pillanatában, az azonnali fázisban a parancsnok és a bajtársak vannak jelen. Feladataikat a természetes gyógyulás elősegítésében, az alábbiakban határozza meg a szakirodalom:

1. *A normál tevékenység azonnali folytatása, még akkor is, ha a tünetek, a zavarodottság fennáll.* A trauma okozta tehetetlenség érzése, a halál rezignált elfogadásának átélése minél hosszabb ideig tart, annál nagyobb a valószínűsége a megküzdő viselkedés elvesztésének. Minél hamarabb visszatér az egyén a normál tevékenységhez (a harc folytatásához), annál jobb esélyei vannak a súlyosabb következmények elkerülésének.
2. *A társak természetes támogatása, annak hiányában alternatív megerősítés biztosítása.* A bajtársak támogató magatartása csökkenti a fenyegetettség érzetet és növeli az önbizalmat, hogy az egyén képes megküzdni a fenyegető veszedelemmel.
3. *Segíteni visszanyerni az öntudatot, annak tudatát, hogy egészséges, illetve ha megsérült, akkor az, milyen súlyosságú.* Az erős traumán átesett egyének reakcióikat gyakran minősítik betegesnek, állapotukat pedig betegségnek, ami egyfajta megküzdési stratégia: „*Nem vagyok képes elhárítani a veszedelemet, hiszen beteg vagyok*”. Következménye a passzivitás, a külső segítség várása. Aki traumatikus tüneteit, állapotát egészségesnek tartja, aktív megküzdési stratégiát választ.
4. *Elfogadni és erősíteni a lereagálást.* A lereagálás belső készítés az álomban, gondolatban, a képzeletben, az érzékelésben újra és újra átélni a traumát. Természetes folyamat, melyben az egyén visszanyeri a történ-

tek feletti kontrollt, uralni képes az eseményeket, le tudja győzni a tehetlenség érzését.

A négy elv a gyakorlatban szorosan összekapcsolódik, egymást feltételezi. A normális tevékenység azonnali folytatása növeli az egészségtudatot. Az egészség tudata aktív megküzdési stratégiát hív elő, elnyomja a passzív, függőségi reakciókat. A lereagálások elfogadása, mint természetes, egészséges válasz a traumára, szintén fokozza az egészségtudatot. A csoportos lereagálás — a történetek újból és újbóli átbeszélése, újra átélése — erősíti az egyéni feldolgozás hatékonyságát.

A harci stressz sérülések megelőzésében a parancsnoknak van kulcsszerepe. Az ő feladata az alegységét összekovácsolni, a bajtársi szellemet kialakítani. Az ő parancsnoki szakértelme, profizmusa a legfőbb garancia a túléléshez a katona számára. Tudnia kell a katonák bizalmát megszerezni, önbizalmukat erősíteni.

Fontos a katonák informálása. Az a katona, aki pontosan tudja, hogy milyen helyzetben van, milyen az ellenség, milyen harci feladatot kell megoldania, milyen veszélyekkel kell számolnia, lelkileg is felkészül a nehézségek leküzdésére.

A parancsnoknak fel kell készülnie a stressz helyzetekre. A csoportokat egyben kell tartani intenzív traumatikus helyzetekben. Segítenie kell a katonáit állapotuk reális megítélésében, a lereagálások természetes elfogadásában, elő kell segíteni a csoportos lereagálási formákat. A végső esetben ő az, aki dönt a katona harcból való kivonásáról, a század segélyhelyre küldéséről, ahol a katona orvosi kezelésben részesül.

A fentiek alapján tekintsük át, hogy milyen kognitív, érzelmi és viselkedéses tünetekben „érhető tetten” a stressz-hatás.

2. sz. táblázat

KOGNITÍV	ÉRZELMI	VISELKEDÉSI
(Mentális, felfogóképességbeli) zavartság	Félelem, szorongás	Hiperaktivitás
Nehéz koncentráció	Düh, irritáció	Veszélyes vezetés
Nehéz döntéshozatal	Bűntudat, szomorúság	Túlmunka
Memória problémák	Neheztelés	Dühkitörések
Felgyorsult gondolkodási folyamat	Visszahúzóadás	Értelmetlen viták
Lelassult gondolkodási folyamat	Zsibbadtság	
Gyors beszéd	Depresszió	
	„Múltba nézés”	

Ha a stressz reakciók jóval a stresszor megszűnése után jelentkeznek poszt-traumás stresszről beszélünk.

A trauma utáni stressz rendellenességek: Ha a fenti tünetek (reakciók) egy hónapnál hosszabb ideig állnak fenn, az egy még súlyosabb állapothoz, a trauma utáni stressz rendellenességhez vezethet. Ez az állapot egy olyan sérüléshez hasonlítható, amely nem gyógyul meg magától. Aki ebben szenved, annak szakmai segítségre van szüksége, egy pszichoterápiában jártas szakemberre, akinek megfelelő gyakorlata van a kikérdezéses (analizálási) technikákban.

Az ebben az állapotban szenvedő személy néha egy tünetmentes állapot után éli át a rendellenességek késleltetett megjelenését, amelyeket általában néhány kritérium alapján lehet felismerni: a traumatikus élmény folyamatos újraélése; minden olyan inger kerülése, amely a traumára emlékeztet; a túlzott éberség és óvatosság tünetei, és valószínűleg helytelen, esetleg erőszakos reakciók a fenyegető szituációkra.

Mindenki megváltozik, aki egy akut traumatikus élményt él át, vagy egy katasztrófa helyszínére kerül. A legjobb esetben a személyiség megerősödik, megedződik, a legrosszabb esetben stresszt szenved, és nem tud továbblépni szakmai segítség nélkül.

A stressz leküzdésének alapelvei: A terhelésre létrejövő stressz általában három vonatkozásban fejt ki hatását: egyrészt a mozgás (motorium) területén, például izomfeszültség; másrészt pszichoszomatikus vonatkozásban, például fokozódó vérnyomás; harmadsorban pedig kognitív (megismerési) vonalon, például szellemi, gondolkodási zavarok formájában.

Motorikus vonatkozásban a meglehetősen nagy hatás a gyengülő sportteljesítmények, versenyeredmények területén jelentkezhet, ezért célszerű elkerülni a különböző stressz-hatásokat, ugyanakkor viszont ezek éppenséggel fokozhatják a kondíciót és a kitartást.

A sportolás következtében a test jelentős mértékű alkalmazkodási képességre tesz szert. Ez vonatkozik mind a központi reakciókra (a szívritmus stabilitása, stressz hormon kiválasztása), és a periférikus reakciókra is (javuló vérellátás, pozitív irányú a vér zsírellátása, érlemeszesedés elkerülése, stressz hormon csökkenés). A motorium területén bekövetkező hatástényezőként említhető az arányos izomzat kidolgozottság, a megfelelő szexualitás, a hatásos bio-feedback módszer alkalmazása, izometrikus valamint relaxációs gyakorlatok.

A Jacobsen-féle progresszív relaxáció, és a Schulz-féle autogén tréning módszer mind-mind könnyen elsajátítható, begyakorolható módszerek, és rendkívül jól beváltak.

Pszichológiai vonatkozású könnyítési lehetőség még a terhelés és a pihenés kellő váltogatása, az egészséges táplálkozás, a kellő mennyiségű alvás, valamint a teljes lemondás a különböző élénkítő és nyugtató szerekről. Gyógyszerekről is csak ideiglenes, átmeneti csillapítás vagy sürgős beavatkozás céljából lehet szó. Főként és elsősorban fesztelenebbül és nyugodtabban kell élni.

További hatékonyság-lehetőségek állnak fenn annak felismerése szintjén is, hogy a hajszolt életmód helyett a mérsékelt élettempó kerüljön előtérbe. Nagyon fontos annak elfogadó tudomásulvétele, hogy a hibák elkövetése „bocsánatos” hiányosság; s ez úgy csökkenthető, ha hagyunk magunknak időt a feladat elvégzésére. Szükségünk van arra is, hogy időt szenteljünk önmagunk mélyebb megismerésére, s ne rugaszkodjunk el a realitástól, de törődjünk személyes igényeinkkel is.

A „lazítás” lehetővé teszi a reális önértékelést, önmérsékletet, az önmagunkkal és környezetünkkel szemben kialakított reális elvárásokat. Reális ismereten, önismereten alapuló elvárások és terhelések teszik lehetővé az egyén számára, hogy „normális” terhelést vállalva hatékonyan változtasson környezetén. Ez a működési mód teszi lehetővé az aktív, cselekvőképes, és az örömet intenzíven megélni képes élet- és munkastílus kialakítását.

A csalódott, gátlásos, reményvesztett emberek idővel elveszítik önbecsülésüket, és szinte emberkerülővé, embergyűlölővé válnak. Nem lesznek képesek megfelelő emberi kapcsolatot teremteni. Aki mérgelődő típus, azt valaki, vagy valami minden további nélkül képes felbosszantani. (J. Murphy szerint: „*Mindenki úgy él, amint elgondolja.*”)

Ami a kognitív területet illeti, fontos eredmény lehet az is, hogy a pozitív felfogású személy inkább kerülni igyekszik a durva magatartási hibákat, a kudarcjal jellemzett helyzeteket. A szívinfarktus rizikófaktorait kutató orvosok, Rosenman és Friedmann rájöttek arra, hogy az infarktusra hajlamos embereket hasonló magatartási típusok jellemzik. Az ilyen emberek túlzottan nagy energiát fordítanak környezetük figyelemmel kísérésére („én mindenről tudni akarok”), s viselkedésükre a mélyen berögződött szokásokhoz való makacs ragaszkodás, valamint az állandó türelmetlenség jellemző. Az ilyen ember például még az idő szorításában is makacsul ragaszkodik a nem fontos feladatok elvégzéséhez, állandó elismerésre vágyik, általában is törekvő, törtető magatartás jellemzi, szinte mindig, illetve folyamatosan fáradozik valamin, még a kevésbé konkrét célokat is kihívásnak tekinti, és igyekszik elérni. Minden törekvése arra irányul, hogy tekintélyesnek, mértékadónak láttathassa önmagát.

Az esetleges stressz-terhelést megelőzően: Nagyon fontos a testi, lelki és szakmai felkészítés. Ide tartozik a szakmai felkészültség is. Az elgondolásokat, elvárásokat, az esetleges aggályokat és következtetéseket illetve azok realitásértékét felül kell vizsgálni. Rendkívül fontos a feladattal kapcsolatban a személyes szerep definiálása, az adott körülmények lelki, szellemi „bejárása”. Törekedni kell arra, hogy az adott feladattal képesek legyünk azonosulni és a jó megoldást keresni, de nem szerencsés a minden áron szinte görcsösen „tökéletességre” törekedni.

A terhelés idején: Fontos a nyugalom, és a higgadság. Mindez azzal kezdődik, hogy a nyugodt, egyenletes ritmusú lélegzetvétellel kell összpontosítani, majd a teendőket tudatosan végiggondolni. (Bonyolult helyzetben érdemes vázlatot, feljegyzést készíteni.) Fontos megfelelő technika elsajátítása az egész

izomzat ellazításához. Szükséges azt is számításba venni, hogy a helyzet alaposabb megismerése után képesek legyünk a változtatásra.

A fárasztó terhelést követően: Nem célravezető bosszankodni, nyugtalanodni, és tilos újabb, nehezebb tevékenységbe pihenés nélkül belefogni. Nem szabad azonban a mozgásról lemondva teljes passzivitásba visszavonulni, és mindent azonnal „elfelejteni.” A célszerű magatartás további aktivitás, de ez tartalmában és intenzitásában más jellegű legyen, mint a megterhelés.

A kijelölt erők kiképzése során fontos mozzanat a civil-katonai kapcsolatok legfontosabb szabályainak megismertetése, a katonák pszichológiai felkészítése, az információs és pszichológiai hadviselés elméletének és gyakorlatának ismerete.

Az elmúlt évben megtartott civil-katonai együttműködés elméletével foglalkozó konferencia megállapítása a következő:

„Egy konfliktus lélektani dimenziója ugyanolyan fontos, mint a fizikai. Ez különösen érvényes a biztonsági környezet jelen változásai tükrében, az aszimmetrikus fenyegetettség rohamos növekedése és megsokszorozódása, valamint a békére való igény megnövekedése tekintetében. A konfliktus az ellentétes érdekek ütközése, amely a benne résztvevő emberek elméjén kívül a harctéren is folyik. A konfliktus tulajdonképpen a hatalomért vívott harc. Az emberek szellemi beállítottsága és magatartása (barát, ellenség, bizonytalanok, vagy el nem kötelezettek) eldöntheti az adott konfliktus kimenetelét és a konfliktus utáni környezet természetét.”¹⁷

A katonai lélektani művelet: egy tervezett, a kiválasztott célcsoportok irányába ható információközlési folyamaton alapul, amelyet olyan kiválasztott egyéni tulajdonságok (témák) támogatására alkalmazunk, amelyek a politikai és katonai célkitűzések elérésének érdekében a megkívánt gondolkodásmódot és magatartást eredményezik.

A katonai lélektani művelet célja: Először, gyengíteni az ellenség vagy a potenciálisan ellenséges célcsoport akaratát, ezen belül is elsődlegesen az agresszióra, vagy az ellenségeskedés kiobbantására irányuló szándék gyengítése, esetleg a szándéktól való elállás elérése a cél. Másodsor, a műveletben résztvevő NATO erőkkel és nemzetekkel szimpatizáló csoportok érzelmeinek megerősítése, támogatási szándékuk kinyilvánítására való törekvés. Harmadszor, a művelet végkimenetelére jelentős hatást gyakorolható el nem kötelezett vagy céljaiban, helyében és szerepében bizonytalan célközönség támogatásának és együttműködési szándékának megnyerése.

A pszichológiai felkészítéssel kapcsolatban korábban figyelemre méltó tanulmány jelent meg az Új Honvédségi Szemlében. A tanulmány legfontosabb megállapítása a következő: *„Ha a katonák kezébe fegyvert adunk azzal a kötelezettséggel, hogy azt bizonyos körülmények között használniuk kell, akkor fel kell készíte-*

¹⁷ Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar, Civil-katonai együttműködési konferencia. Göd, 2004. december 15–16.

nünk őket lelkileg-mentálisan a sebesülés, a halál okozására, valamint a sebesülésre és arra, hogy ha rájuk lőnek, az nem azt jelenti, hogy le is lövik őket."¹⁸

Ma már beigazolódott tény, hogy a béketámogató műveletek többségére az ország (a Szövetség) határain kívül kerül sor. Ebben az esetben a katonák más földrajzi, kulturális, gazdasági és vallási viszonyokkal találkoznak, amelyekre szintén fel kell őket készíteni. Az európai kultúrkörtől idegen társadalmi körülmények között mások az emberi kapcsolatok szabályai, mások a szokások, más tartalma van egy gesztusnak, mozzanatnak, mondatnak stb. Más szóval, a katonával szemben növekedtek a követelmények, az iskolázottság, a rugalmasság, az emberekhez való viszony, az önállóság, a fokozott döntési képesség vonatkozásában. Ez a körülmény újabb és újabb feladat elé állítja a felkészítéssel, kiképzéssel foglalkozó intézeteket, iskolákat és szervezeteket.¹⁹

A fegyveres erő felkészítése, kiképzése olyan céltudatosan programozott tevékenység, amelynek eredményeként a katona, illetőleg a katonai közösség felkészül feladatainak végrehajtására, a fegyveres küzdelem sikeres végrehajtásához szükséges mesterségbeli tudás megszerzésére, szellemi és fizikai értelemben egyaránt. A felkészítés tágabb fogalom, mert magában foglalja a kiképzésen túli területeket is, mint az erkölcsi, pszichikai, pedagógiai területek.²⁰ A tapasztalatokat figyelembe véve célszerűnek látszik olyan egységes kiképzési rendszer kialakítása, amely valamennyi állománykategória felkészítésének jellemzőit tartalmazza. Ugyancsak fontos szempont lehet, hogy a katonai műveletek mindegyikének sikeres végrehajtását célszerű a követelményekben megjeleníteni valamennyi állománykategóriánál.

A válságreagáló műveletek eredményes végrehajtása feltételezi a katonai felszerelések, eszközök, a vezetési- és információs képességek korszerűsítését, továbbá a logisztikai, a szállítási kapacitások meglétét. Ez csak a polgári vállalatokkal együttműködve, nemzetközi keretek között valósítható meg.

Az utóbbi évek tapasztalatai azt igazolják, hogy az úgynevezett „*harcoló*” állomány megóvása érdekében legalább háromszor akkora kiszolgáló erőre van szükség. Különösen igaz ez abban az esetben, ha a kontingens az ország területétől távoli térségben kerül alkalmazásra. Ennek az infrastruktúrának a hazai működtetése további személyi és anyagi forrásokat köt le a művelet során. Más szakemberek számítása szerint, minden egyes bevetésre kerülő katonát további öt-hat ember fog kiszolgálni a jövő válságreagáló műveleteiben. Továbbá, ezekben a műveletekben résztvevő erők sokkal költségesebbek lesznek, mint a katonai szembenállás

¹⁸ Végh József: A lélektaktikai képzés elvei, módszerei és gyakorlati tapasztalatai. Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf., 2004/8. sz., 63–75. o.

¹⁹ Wiley, Winston P.: Transnational threats to NATO in 2010. K.n., Washington D.C., 1998.

Mc Ewen, M. T. Psychological operations against terrorism: The unused weapon. Military Review, 76. évf., 1986/1. szám, 59–67. o.

²⁰ Katonai Kislexikon. Honvéd Vezérkar Tudományszervező Osztály, Budapest, 2000, 41. o.

fegyveres erői voltak. A költségeket nemzetközi összefogással csökkenteni lehet, amely azt jelenti, hogy bizonyos logisztikai „szolgáltatásokat” nem kell annyiszor megszervezni, ahány nemzet vesz rész a válságreagáló műveletben.²¹

A válságreagáló műveletek végrehajtásának tapasztalatai megerősítik a személyre szabott módszerrel végrehajtott egyéni kiképzés (alapkiképzés) fontosságát. A modern (aszimmetrikus) műveletekben elmosódnak a különbségek a harcoló és a kiszolgáló (támogató) katonák között. Valamennyi katonának készen kell lenni a fegyver készség-szintű használatára az önvédelem érdekében. A feladatok végrehajtásának többségét harccsoportokban hajtják végre, amelyet tisztesek és tiszthelyettesek vezetnek. Az ő felkészítésük az ilyen feladatokra kiemelt jelentőségű lesz a jövőben.²²

A feladatokhoz igazított felkészítési, kiképzési rendszer átalakításával együtt célszerű végrehajtani a katonai szervezetek, kiképzési bázisok korszerűsítését is. Osztrák tapasztalatok alapján a bázisok szervezetét rugalmassá kell tenni, így azok a váratlan, esetleg különleges igények teljesítését is megoldhatják.

Ha figyelembe vesszük, hogy a tagállamok többsége csökkentette védelmi kiadásait, akkor szövetségi szinten gondosan össze kell hangolni a kutatással és fejlesztéssel kapcsolatos terveket. Szakértők véleményére alapozva ebben az esetben a költséghatékonyság elérheti a 30-40 százalékot. Talán ennél is fontosabbnak tartjuk, hogy a tagállamok fegyveres erői minél előbb szabaduljanak meg az idejét múlt stratégiai gondolkodástól, az elavult szervezetektől és technikai felszereléstől.

A környezetvédelmi igények messzemenő figyelembevételével a gyakorló- és lőterek teljes kihasználásával többnemzeti összefegyvernemi körülmények között célszerű a béketámogató, válságreagáló műveletek állományát felkészíteni. Ezeket a foglalkozásokat harcászati szinten, számítógépekkel támogatott szimulációs gyakorlások előzhetik meg, ahol az elvek, szabályok gyakorlatban történő alkalmazását, az együttműködés legfontosabb mozzanatait sajátíthatja el az állomány viszonylag költségtakarékos körülmények között.²³ A szimulációs gyakorlatok ugyanakkor nem pótolják a gyakorlatokat, és a jövőben sem lesznek alkalmasak a valós körülmények helyettesítésére. A fegyverek, eszközök készség szinten történő alkalmazása gyakorlatban egyfelől a sikeres feladatteljesítés feltétele, másfelől az alkalmazó személyi állomány élete megóvásának egyik biztosítéka.

²¹ Szarvas László: A békeműveletek logisztikai támogatása. Záródolgozat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára, Budapest, 2004.

²² Kertész Péter: Megújított kiképzés az önkéntes haderőben. Előadás a Magyar Honvédség kiképzési konferenciáján, Várpalota, 2004. november.

²³ A Honvéd Vezérkar főnökének 65/2004. (HK 20.) HVKF intézkedése a Magyar Honvédség kiképzési rendszerének átalakításáról, valamint a Magyar Honvédségnél folytatott kiképzés középtávú célkitűzéseiről és követelményeiről.

A Szövetség több tagállama, de más ország is (Ausztria, Finnország) hosszú évek óta részt vesz az ENSZ és más szervezetek által vezetett béketámogató műveletekben. Ennek alapján az általuk alkalmazott képzési, kiképzési formák, módszerek példaértékűek lehetnek más országok számára.

Az Észak-Atlanti Szövetség valamennyi tagállama elkötelezett a kihívások, kockázatok és konfliktusok kezelésében. Ez azt jelenti, hogy részt kívánnak venni a válságreagáló műveletek sikeres végrehajtásában. Ezért erőfeszítéseket tesznek a fegyveres erő felkészítése, a szükséges képességek megszerzése érdekében. A képesség alapú fegyveres erő kialakítása során célszerű meghatározni azokat a területeket, amelyeket át kell alakítani vagy korszerűsíteni szükséges. Ezek lehetnek: mozgathatóság, együttműködés a polgári hatóságokkal, alkalmazhatóság, korszerű és hálózat alapú vezetés, információs képesség, logisztikai támogatottság.

Az utóbbi időben végrehajtott válságreagáló műveletek tapasztalatai azt mutatják, hogy az egységek majdnem kivétel nélkül, zászlóalj szintig, többnemzeti jellegűek voltak. Ezeknek az egységeknek alkalmasnak kell lenniük az összhaderőnemi műveletek végrehajtására, a felderítési adatok gyors továbbítására a végrehajtókhoz. Ez a tevékenység feltételezi a jó együttműködést és a pontos kommunikációra való alkalmasságot. A szakirodalom ezt a képességet összefoglalóan *Hálózatcentrikus Hadviselésnek*²⁴ nevezi. Ez a fajta hadviselés már a hadügyi forradalom eredményeinek köszönhető. A hálózatcentrikus hadviselésben hatékonyan összekapcsolódnak a résztvevők. Alapjában véve ebben az esetben arról van szó, hogy a műveletekben nem az egyes fegyver vagy a felderítő rendszer lesz a döntő, hanem a hatásuk, amelyet hálósított egységben fejtenek ki. Ekkor a hálózatosan összekapcsolt rendszerek exponenciálisan fejtik ki hatásukat.

Az így összekapcsolt rendszerek, a hálózatcentrikus hadviselés a válságreagáló műveletekben lehetőséget ad a szemben álló fél vezetési-, felderítési fegyverrendszerének megbénítására, végleges működésképtelenségének megteremtésére. Ezáltal a fegyveres küzdelemben, a válságreagáló műveletekben megváltozott a haderőnemek szerepe, mert azt a hálózaton belüli teljesítménye fogja meghatározni. Ebben a hálózatban kiemelt jelentőséget kapnak azok a laboratóriumok, amelyek igen rövid idő alatt képesek megbízható adatokat szolgáltatni a vegyi és biológiai harcanyagokról, a gyors és hatékony védekezés érdekében — állítja Klaus Reinhardt.²⁵

Véleményünk szerint a hálózatcentrikus hadviselés nem csak a technikai együttműködési képességet foglalja magában, hanem a műveletek különböző szintjeire vonatkozó elgondolásokat, stratégiákat, a közös fejlesztésen alapuló terveket és a közösen kidolgozott kiképzési, felkészítési követelményeket is.

---

²⁴ Network Centric Warfare — NCW.

²⁵ Reinhardt, Klaus: Common Security: Reality and Vision of an European Armaments Policy. NATO's Nations and Partners for Peace, 2004/IV. sz., 50–56. o.

A felkészítés, kiképzés teljes rendszerének átalakítására, korszerűsítésére van szükség. A Szövetség tagállamaiban a védelmi tervezés jelenlegi rendszerét célszerű úgy korszerűsíteni, hogy biztosítva legyen a követelmények teljesítése, a jelenleg meglévő képességek fejlesztése, új képességek megszerzése, a fegyveres erő fenntartása és fejlesztése.

A feladatok, képesség-szintek, módszerek ismeretének tükrében a szükséges erőforrások (költségek) tervezésének folyamatát is célszerű átgondolni. Tapasztalatok alapján a költségek két részre oszthatók: *Először*, a képzés, kiképzés közvetlen költségei. *Másodszor*, a kapcsolódó, járulékos költségek. Az erőforrások belső tartalmát, nagyságát a csoportfőnökségek, a fegyvernemi igények ismeretében célszerű kialakítani, az egyes igényeket összehangolni.

Összefoglalva: A hadtudomány művelői között egyre általánosabb az a nézet, hogy a fegyveres küzdelem már magában foglalja a válságkezelést, a konfliktus-megelőzést és a válságreagáló műveletek végrehajtását. Különösen igaz ez a katonai jellegű válságok kezelése során. Más szóval, az olyan típusú válságok, konfliktusok esetében, amikor azok kezelésekor a fegyveres erő alkalmazására van szükség, a fegyver használatával, vagy a nélkül.

A fent említett műveletekben megváltozott a hagyományos értelemben vett győzelem fogalma. A cél ma már nem annyira az ellenség megsemmisítése a fegyveres küzdelemben sem, de különösen nem a válságreagáló műveletekben, mint inkább a fegyveres konfliktus megelőzése, a polgári lakosság életének megóvása, elsősorban politikai, diplomáciai, gazdasági eszközökkel és nyomásgyakorlással. Továbbá, katonai megelőző lépésekkel kell a válságot kiváltó okokat megszüntetni, tárgyalások útján kikényszeríteni, hogy az agresszor lemondjon a válságot előidéző szándékáról, a békés rendezés érdekében törekedjen az együttműködésre.

Ugyanakkor a válságreagáló műveletek végrehajtása esetén — a technológiai fölény segítségével — az ellenség politikai, közigazgatási, katonai vezetésének megbontása, képességektől való megfosztása lett (lehet) az elsőszámú feladat, a polgári lakosság életének megóvása mellett.

Napjainkban a hadtudomány területén felértékelődött az elméleti kutatás szükségessége, a szellemi tőke jelentősége, a sokoldalúan felkészített és jól kiképzett katonák szerepe a válságreagáló műveletekben. Továbbá, a címben jelzett probléma tudományos igényű vizsgálata szempontjából, a fiatal tudósok képzésének igénye.

A válságreagáló műveletek végrehajtása során a demokratikus társadalmak érzékenyebben reagálnak a polgári és saját katonai áldozatokra illetően. Ezekben a műveletekben ártékelődött a győzelem fogalma és tartalma. Ma már a válságot előidéző szándék megszüntetésének elérése a legfontosabb cél, az ártatlan lakosság megóvásával együtt.

A válságreagáló műveletekben a fegyveres erő a hagyományos hadviselés szabályai szerint kerül bevetésre. Megjegyezzük, hogy a hagyományos hadvi-

selés megváltozott jellemzőinek, végrehajtása új körülményeinek vizsgálata a hadtudomány időszerű feladata. Az alkalmazás módja, a felszerelés, a harc megvívásának szabályai, az együttműködés rendje eltér a fegyveres küzdelemben meghatározottaktól. Ha ezt a megállapítást elfogadjuk, akkor a fegyveres erőt alkalmassá kell tenni a válságreagáló műveletek feladatainak végrehajtására is. A személyi állománynak ismernie kell az erő és az eszközök alkalmazásának elveit ezekben a műveletekben. Ennek megfelelően célszerű végrehajtani a felkészítést, a kiképzést, kialakítani a felszerelést, megszerezni a szükséges képességeket.

A válságreagáló műveletek vizsgálatakor el kell választani a feladat végrehajtása szempontjából a békekikényszerítést és a békeépítést. A két fogalom tartalmi szempontból nem azonos jellemzőkkel rendelkezik. Ennek alapján a végrehajtásuk módszerében és tartalmában is lényeges különbségek vannak. Ha megoldható, akkor a végrehajtó állományt is cserélni kell az új feladat megkezdése előtt. Másképpen, a katonai erő alkalmazásával végrehajtott válságreagáló művelet jellemzői nem minden körülmények között azonosak a béketámogató műveletek említett két formájával. A két feladatot el kell választani egymástól a katonák felkészítése szempontjából is.

A válságreagáló műveletek sikerének három fontos feltétele fogalmazható meg napjainkban: *Először*, a gyors és a körülményekhez képest pontos terv a végrehajtáshoz a felhatalmazással egyidőben. *Másodszor*, a tervnek tartalmaznia kell, hogy milyen politikai, gazdasági berendezkedés lesz a válságkörzetben a műveletek végrehajtása után. *Harmadszor*, az államok többségének és a biztonsági szervezetek támogatásának megléte a válságreagáló műveletek végrehajtásához.

Az európai államok többségének fegyveres erői egy közös védelmi rendszerben teljesíti feladatát, és ez még inkább így lesz a jövőben, a NATO és az Európai Unió további bővítése után. Ez a közös védelmi rendszer az önkéntes haderőt követeli meg a várható feladatok sikeres teljesítésének a tükrében.²⁶ A szakemberek véleménye szerint ezek a fegyveres erők a jövőben kisebbek, nagyon jól felszereltek lesznek, s többségükben egy-egy feladatra fognak specializálódni.

Véleményünk szerint a válságreagáló műveletekben a fegyveres erőt a hagyományos hadviselés szabályai szerint vetik be különleges körülmények között. Az alkalmazás módja, a felszerelés, a harc megvívásának szabályai, az együttműködés rendje eltér a fegyveres küzdelemben megfogalmazottaktól.²⁷

---

²⁶ Molnár Ferenc: A haderő és a társadalom viszonyáról. Magyar Honvéd, XV. évf. 48. sz.

²⁷ Csizmadia Sándor: A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere. Külpolitika, 1998. tavasz, 3–31. o.

Schweizer, Walter: A kockázatelemzés szerepe a nemzeti biztonsági stratégia kialakításában.

Előadás, George C. Marshall European Center for Security Studies, 1998. augusztus 27.

Donnelly, Chris: A katonák felkészítése a 21. századra. NATO tükr, 2000. nyár/ősz.

Ha ezt a megállapítást elfogadjuk, valamint egyetértünk a korábban megfogalmazott célkitűzésekkel, akkor a fegyveres erőt alkalmassá kell tenni a válságreagáló műveletek feladatainak végrehajtására. A személyi állománynak ismernie kell az erő és az eszközök alkalmazásának elveit ezekben a műveletekben. Ennek megfelelően célszerű végrehajtani a felkészítést, a kiképzést, kialakítani a felszerelést, megszerezni a szükséges képességeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CSIZMADIA SÁNDOR: A geopolitika, mint a nemzetközi kapcsolatok elemzésének módszere. Külpolitika, 1998. tavasz.
- DONNELLY, CHRIS: A katonák felkészítése a 21. századra. NATO tükör, 2000. nyár/ősz.
- FLORIDA, RICHARD: The Rise of the Creative Class. Basic Books, New York, 2002.
- Hadtudományi Lexikon. Magyar Hadtudományi Társaság Budapest, 1995.
- HANKISS ELEMÉR: Az emberi tényező. Népszabadság, 2005. január 22.
- Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar, Civil-katonai együttműködési konferencia. Göd, 2004. december 15–16.
- A Honvéd Vezérkar főnökének 65/2004. (HK 20.) HVKF intézkedése a Magyar Honvédség kiképzési rendszerének átalakításáról, valamint a Magyar Honvédségnél folytatott kiképzés középtávú célkitűzéseiről és követelményeiről.
- HUNTINGTON, SAMUEL P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Katonai Kislexikon Honvéd Vezérkar Tudományszervező Osztály, Budapest, 2000.
- KERTÉSZ PÉTER: Megújított kiképzés az önkéntes haderőben. Előadás a Magyar Honvédség kiképzési konferenciáján, Várpalota, 2004. november.
- Manfred Wörner Alapítvány: A biztonságpolitika és a külpolitika. Konferencia a Politika Tudományi Intézetben, Budapest, 2004. november 25–26.
- MC EWEN, M. T.: Psychological operations against terrorism: The unused weapon. Military Review, 76. évf., 1986/1. sz.
- MOLNÁR FERENC: A haderő és a társadalom viszonyáról. Magyar Honvéd, XV. évf. 48. sz.
- NAUMANN, KLAUS: Der Gewalt nicht nachgeben. Truppenpraxis 11/1999.
- Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.
- REINHARDT, KLAUS: Common Security: Reality and Vision of an European Armaments Policy. NATO's Nations and Partners for Peace, 2004/IV. sz.
- ROSTOVÁNYI ZSOLT: Az iszlám világ és a Nyugat. Corvina Kiadó Kft., Budapest, 2004.
- SCHWEIZER, WALTER: A kockázatelemzés szerepe a nemzeti biztonsági stratégia kialakításában. Előadás, George C. Marshall European Center for Security Studies, 1998. augusztus 27.
- SZARVAS LÁSZLÓ: A békeműveletek logisztikai támogatása. Záródolgozat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára, Budapest, 2004.
- The National Security Strategy of United States of America. Washington DC, 23. September, 2002.
- The Wall Street Journal, 10. December 2004.
- A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a XXI. században. Szerk.: PADÁNYI JÓZSEF. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2004.
- VÉGH JÓZSEF: A lélektaktikai képzés elvei, módszerei és gyakorlati tapasztalatai. Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf., 2004/8. sz.
- WILEY, WINSTON P.: Transnational threats to NATO in 2010. K.n., Washington D.C., 1998.